

³⁴ Szabó András: *Recepció és kreativitás a büntetőjogban*. In: *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban*.

³⁵ Uo.

³⁶ Balogh Jenő: *Gyermekek és fiatalok a bíróság előtt*. (A Gyermekek, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság közlönye, IV. évf., 1. sz., 1–13. p.)

³⁷ Ferge Zsuzsa: *A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig*. In: Borbíró A. – Inzelt É. – Kerecsi K. – Lévy M. – Podoletz L. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz*. (Budapest, Eötvös Kiadó, 2014, 117–136. p.)

³⁸ URL: <<http://dtg.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetek/konyvek/szerzoi-eletrajzok>>

Mezey Barna

A dologházi törvény¹

A XIX–XX. század fordulójának büntetőreformjairól szólva Balogh Jenő neve mellőzhetetlen. Nem csupán azért, mert a reformirányzatok törekvéseit magyarul megfogalmazó tudósaink legvilágosabban összefoglaló, széles látókörű és nemzetközileg tájékozott szakembereinek egyike, aki már 1891 óta résztvevője az igazságügyminisztériumban a büntetőjogi tárgyú törvényjavaslatok előkészítésének, hanem mert a minisztériumba kerülésétől, 1910-től államtitkárként, majd miniszterként előterjesztője és gondozója számtalan alapvető jelentőségű plánumnak. Közöttük a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslatnak, melyet a jogászköznelv csak az ún. dologházi törvényként emlegetett.

Amikor Balogh Jenő igazságügy-miniszter 1913. május 6-án, kedden letette a ház asztalára a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslatot,² három, a nemzetközi és hazai tudományosság által évtizedek óta szorgalmazott intézmény magyarországi meghonosítására tett javaslatot. Ezek voltak a bűnelkövetők osztályozása, a visszaesés szabályozása és a biztonsági intézkedések meghonosítása. Egyben hatalmas rést tervezett ütni a klasszikus iskola Csemegi Károly kodifikálta büntetőjogán.

Balogh Jenő, aki a győri jogi akadémián, a budapesti egyetem jogi karán, majd 1885–86-ban a berlini egyetemen végezte felsőfokú tanulmányait, 1887-ben Budapesten szerzett jogtudományi és államtudományi doktori oklevelet.³ Ahhoz a büntetőjogász-generációhoz tartozott, amely a büntetőkódex és ily módon a magyar büntetőjog kritikai szemléletű értelmezésével találkozott már tanulmányai során is, valamint aki számára az ún. reformiszkolák büñfelfogása és pñnológiai megközelítése természetes közegként jelentkezett. Számára az 1878:5. tc. a legkevésbé sem jelentett úttörő és önálló művet, sőt azt kifejezetten mint a nemzetközi (elsősorban német, osztrák, francia, belga és olasz) tudományosság és kodifikáció „receptív és revidáló feldolgozásaként” tartotta számon.⁴ 1900-ban már a kódex „túlzó felmagasztalóival” szemben vitáiratban foglalta össze a büntető törvénykönyv módosításának szükségességét alátámasztó érveket. Elegáns és távolságtartó kritikai stílusa ellenére sem volt tartózkodó

a tudományos eredmények összegzésében, melyek mind a klasszikus tanok ellenében mutatták az irányt a törvényalkotók számára. Óvatossága az oly sürgető szükség ellenére is azt mondatja vele, hogy „még nem érkezett el sem az egész új büntetőjogi codificationnak, sem a büntető-törvénykönyvek gyökeres revisiójának ideje. Kétségtelen ugyan, hogy a büntető- sociológiai iskolának és a közvetítő irányoknak számos új tantétele nem csak helyes, hanem törvényhozásilag is értékesíthető lesz; előre látható, hogy néhány évtized múlva az európai büntető törvénykönyvek jelentékenyen módosulni fognak, napjainkban azonban még csak a lassú átalakulásnak átmeneti idejét éljük. Eljutottunk annyira, hogy belátjuk és érezzük a tételes jogoknak egyoldalúságát és számos fogyatkozását. Egyikünk-másikunk látni is véli a fejlődés irányát, de ki tudja: nem fogja-e sejtelmét megcáfolni a közeljövő?”⁵ Nos, néhány év alatt Balogh Jenő a magyar büntetőkodifikáció egyik vezéralakja lett, s az általa hosszabb távon bizonytalanak vélt reformhatások magyarországi képviselőjeként tartották számon.

Már a századfordulón megérlelődött a belátás az államok nemzetközi büntetőjogi és bñrtñnygi kongresszusokon egyaránt megosztott gyakorlati tapasztalataként, hogy „ha az állam és társadalom védtelenül hagyják, illetőleg elzűllésnek teszik ki azokat a gyermekeket, kiknek szűlői vagy egyéb lelkiismeretes gondozói nincsenek, illetőleg akiknek szűlői olyan életmódot folytatnak, a mely gyermekeknek erkölcsi romlását is maga után vonják, [...] akkor a bñncselekményeknek óriási szaporodása elkerűlhetetlenül bekövetkezik”.⁶ Balogh ezt a nézetét sokszor idézett, jelentős monográfiájában is kimunkálta,⁷ s a fiatalokúakra vonatkozó szabályozás módosításának, az első büntetőnovellának⁸ is kezdeményezőjeként tartják számon.⁹ Hasonlóképpen általánosan elfogadott tételnek tartotta az első bñncselekményűket elkövetőkkel kapcsolatos tudományos megítélést. Mint írta, „a társadalom- és természettudományi alapon álló kriminológiának egyik főérdeme, hogy sikerűlt elismeréshez juttatni és az európai törvényekbe is átvinni azt a helyes és igaz eszmét, hogy a kezdő, alkalmi büntetést kímélni, bizonyos megbocsátással felelmei, s felesleges és ártalmas szabadságvesztés-bñntetéseket pedig lehetőleg mellőzni kell”.¹⁰ A fiatalokúakra, valamint az alkalmi bñnelkövetőkre vonatkozó szabályozással Magyarországon is kezdetű vette „a társadalom megvédésére teljesen alkalmatlan” klasszikus büntetési rendszernek a kriminológiai iskolák hívei és a reformbüntetőjog tudományának művelői által követelt

felülvizsgálata. Az első lépés a bűnözés társadalmi gyökereinek feltárása és ezzel összefüggésben a kriminalitásra adott válaszok differenciálása (legfőképpen a bűnözők kategorizálása) volt.

A bűnelkövetők osztályozása

A reformirányzatok képviselői a lehető leghatározottabban kiálltak a bűnözés okainak megragadhatósága mellett. A XIX. század nagy fejleménye volt a társadalomtudományok kialakulása. A Comte fémjelezte pozitívizmusra és a darwini evolúcióelméletre alapozva következett be az a paradigmaváltás, mely szerint a bűnözésnek tapasztalati tények vizsgálata által feltárható, tudományosan igazolható oksága van.¹¹ A kriminológia új felfogásának pozitivistá

gondolkodói a kriminalitás okait jórészt az egyéni kívül álló társadalmi körülményekben keresték, így a gazdasági viszonyokban, időjárásban, nemből, életkorban, földrajzi viszonyokban. A kriminálantropológiai iskola az egyén biológiai, fiziológiai és pszichológiai meghatározottságában látta az eredetet. Szemben a klasszikus iskola szabad akaratra épülő felelősségi konstrukciójával, álláspontjuk szerint a bűnelkövetés okai élettani problémákban, testi-lelki abnormitásokban, személyiségvonásokban (értelmi képesség, erkölcsi felfogás, akaratérő, értelmi állapot, műveltség, nevelés, családi állapot, kor, nem, veleszületett rendellenességek, önzés, irigység, gyűlölet, becsvágy), részben pedig a társadalom hatásaiban (foglalkozás, környezet, csavargás, faji, nemzetiségi

viszonyok, erkölcsi állapot, vallásosság, gazdasági tényezők, munkanélküliség, nyomor, szegénység, népszaporulat stb.) keresendők.¹² Ez a sokszínűség egyenesen vezetett el a bűnelkövetők egységes kezelésének tagadásáig, és nyitotta meg az utat a differenciált megközelítéshez. Miatán a bűnözés visszaszorításának hatékony megoldását az adekvát válaszok keresésében látták, az okokkal összefüggő elkövetői tipizálás elengedhetetlennek mutatkozott.¹³ A büntetőjog-tudomány és praxis előtt álló feladatok legalapvetőbbike volt a bűnelkövetők osztályozása, melynek központi vezérlő jelszava lett az individualizáció. Az egyéniesítés illusztrálására senki sem mulasztotta el meghivatkozni Arisztotelészt, aki szerint a nem egyenlők-

kel egyenlően elbánni a legnagyobb igazságtalanság.¹⁴ E tétel általánosan elfogadottá válása a klasszikus büntetőjogi iskola legfőbb oszlopát döntötte ki, mely a végletekig feszített garanciális rendszerében az egyenlőségnek („a humanizmus mázával bevont igazságosságnak”¹⁵) kiemelt szerepet biztosított. Ezzel a tudomány által tett büntetőjoginak nevezett felfogással szemben fogalmazták meg a tettesbüntetőjogi irányzatok képviselői a bűnelkövetők „egyenlőtlenségét”, azaz a szocializációs folyamat és a biológiai-antropológiai adottságok meghatározta különbözőségeket jelentőségét. A kriminogén tényezők felderíthetősége kapcsán magától értetődően követelt magának a megelőzés egyre nagyobb szerepet, ezzel részben a büntetőjogi eszköztáron módosított, sőt részben már nem büntetőjogi eszközöket is igényelt. A közel fél évszázadon át folytatott polémia eredményeképpen viszonylag egyöntetű álláspont alakult ki a büntetőtudományosságban a különféle bűnelkövetői csoportok összetételét és elkülönítését illetően, kevésbé a csoportok „kezelésének” technikájára vonatkozóan.

A konszenzus legelőbb a fiatalkorúak tekintetében alakult ki. A statisztikailag rögzített tények egyértelműsítették, hogy a fiatalkorúak utánpótlás-funkciója a megelőzés reflektorfénybe állítása okán kiemelkedő jelentőségű lett. Ennek gátat vetni: a bűnözés volumenének csökkenését jelenthette. Emellett az orvostudomány és a pszichológia korszerű tapasztalatai igazolták a fiatalkorúak életkorból adódó könnyebb befolyásolásának esélyét, ami egyfelől veszélyeztetettségükre hívta fel a figyelmet, másfelől a javíthatóságukba és nevelhetőségükbe vetett hitet

erősítette. Ezek a szempontok megkérdőjelezhetetlenül indokolták e csoport külön kezelését, sok egyéb mellett a speciális büntető jogkövetkezmények intézményesítését. A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben olyan szankciók alkalmazását látták indokoltnak, melyek a korrekció lehetőségét biztosították számukra.

Viszonylag hamar egyezsére jutott a büntetőtudomány az ún. alkalmi bűnözőkkel kapcsolatban is. Az alkalmi bűnözők körének speciális kezelését az a könnyen belátható körülmény is indokolta, hogy cselekményük súlya a nagy többséget illetően enyhe, veszélyességük jelentéktelen. Sem életvitelük, sem erkölcsi állapotuk nem jelzett újabb elkövetési esélyt, indíttatásuk alkalmi volt. Ahogy Finkey

Auguste Comte

(Montpellier, 1798. január 17. – Párizs, 1857. szeptember 5.)
francia filozófus, a pozitívizmus átfogó rendszerré fejlesztője

Ferenc fogalmazott, az enyhe (vagy alkalmi) büntettek (a felindulásból, menthető okból vagy gondatlanul bűnözők) ugyan teljes beszámítási képességgel rendelkeznek, bűnösségük foka azonban különlegesen alacsony.¹⁶ E csoport nem rendelkezik antiszociális hajlammal, így a javítás és nevelés kevéssé játszik szerepet befolyásolásukban; az állami helytelenítés, a megtorlás érzékeltetése lehet az út, mely megfontolásra készíti, visszatarthatja őket az újabb bűnelkövetéstől. Az ő esetükben súlyos büntetés kiszabása feltehetően céltalan és értelmetlen. (Valamint adott esetben önmagában a szabadságvesztés-büntetés is túl súlyosnak bizonyulhat.)

A kategorizálás lehetővé tette a (fiatalkorú és alkalmi) bűnözésre adott válaszok közötti differenciálást is. Az első büntetőnovellában felbukkanó új intézmények, illetve a hagyományos eszközök visszafogott alkalmazása (próbára bocsátás, dorgálás, javító nevelés, a büntetés feltételes felfüggesztése, rövid tartamú szabadságvesztés, magánelzárás, fogház vagy államfogház fokozat alkalmazása), a kontinentális (sőt angolszász) mintának megfelelő, kiváló adaptáció a büntetőpolitika megújulását és a jogalkotás aktivizálódását jelezte.

Abban sem volt vita, hogy az abnormális elkövetők ellenében, miként a serdületlen gyermekek vonatkozásában értelmezhetetlenek és eszköztelenek a hagyományos büntetési célok, kizárólag javítás-nevelés és gyógykezelés vehető náluk számításba. A büntetőjogi tudományosság világosan elkülönítette hát a bűnözők büntetendő csoportjától, vagyis a beszámíthatóság kritériumainak megfelelő osztrályától a beszámítási képességgel nem rendelkező gyermekek és a betegsége visszavezethető okokból büntetett kategóriáját.¹⁷ Az alkalmi, a fiatalkorú, az abnormális bűnözők ellen hatékonyak bizonyuló eszközök azonban nem nyújtottak védelmet a megrögzött, szokásszerű recidív bűnösök ellen.

Miután az 1913-ban benyújtott törvényjavaslat egy nagyobb koncepció része volt, az előterjesztő ekkor még csupán a megrögzött bűnelkövetők egyik csoportját tekintette a szabályozás célpontjának, nevezetesen a munka nélkül élőket. Mint megállapította, a munkátlan és vagyontalan, veszélyessé váló elemek osztályozásának feladatát a büntetőjog tudománya és gyakorlata évszázadokig nem tudta megoldani, legfőképpen is azért, mert a nyomort a bűnösség kritériumait hordozó munkakerüléstől nem választotta el. Ez elmosta a felső veszélyességi határokat (a visszaesők büntetése aránylag túlságosan rövid letartóztatásban merült ki), ugyanakkor sokak érdemtelen megbüntetését is maga után vonta, akik szerencsétlen helyzetük, munkaképtelenségük okán inkább könyörületre szorultak volna.

A XIX. század utolsó évtizedének nemzetközi szakkonferenciái munkálták ki azután a csavargók és koldusok három nagy csoportjának körvonalait, vagyis a támogatásra szoruló betegek, gyöngékek, illetve zavarodott elmállapotúak körét; az alkalmosszerűen csavargó, kolduló egyénekét; valamint végül a szokásszerű csavargók, koldusok csoportját. Ez utóbbi két csoporttal szemben – így a Balogh Jenő jegyezte törvényjavaslat – a társadalomnak megfelelő büntetőjogi védelmet kell nyújtani, melyek a nemzetközi ajánlások szerint főként munkakényszert al-

kalmazó dologházakban, menhelyekben mindenekelőtt a szegényügy tervszerű rendezésében lelhetők fel.¹⁸

Az 1913. évi törvényjavaslat a fenti kategóriák közül csak az alkalmi és szokásszerű munkakerülőkre terjedt ki, ilyen értelemben nem esett szó a céltudatos szociálpolitikai teendőkről, a jótékonyág tervszerű rendezéséről, a kellő menhelyekről, gyógyintézetekről, munkaközvetítőkről és foglalkoztató műhelyekről, egyáltalán az alsóbb néposztály helyzetének javításáról, illetve problémáik megoldásáról. A büntető törvényhozás azokat vette célba, akik egészségesek, munkabírók, de léhaságukkal és munkakerülésükkel a társadalmi rend állandó ellenségeinek tekinthetők. Ennek megfelelően szándéka szerint az alkalmosszerűen munkakerülőket a közigazgatási hatóságok útján enyhe büntetésben részesítené; az ismételt és a szokásszerűen, súlyos következmények előidézésével munkakerülőket, úgyszintén a szédelgőket, kitarottakat a vétség súlyosabb büntetésével sújtaná, súlyosabb esetekben pedig úgy ezeket, mint az olyan büntetéseket, akiknek cselekménye munkakerülő életmódjukkal függ össze, dologházba utalná.

A javaslat elvileg a bűnösség és a közveszélyesség kérdésében nem ejtette a klasszikus iskola etikai bűnösségfogalmát: büntetést és dologházba utalást egyaránt csak azokkal szemben írt elő, „akik képességük dacára megszegték a munkára való köteletséget, vagy akik pozitív cselekvőségükkel sértik polgártársaik anyagi vagy erkölcsi javait”. Az intézkedés megválasztása esetében azonban – ahogyan Balogh fogalmazott – „a javaslat teljesen a célszerűség követelményeinek hódol. Nem a bűnösség súlyát, hanem a társadalmi veszély nagyságát tekinti akkor is, amikor a dologházba utalás feltételeit megállapítja”.¹⁹

Közveszélyesek, munkakerülők

A közveszélyesek kategóriájának megnevezése egyértelműsítette a magyar törvényalkotó eltökéltségét az új irányzatok eredményeinek és a nemzetközi tudományosság következtetéseinek kodifikálásában. Miután bebizonyosodott, hogy a bűnelkövetők egy meghatározott, nagy csoportja érzéketlen a hagyományos büntetőintézményekre, s többségük életmódja okán is érdektelen akár a tradicionális, akár az új megoldások befogadásában, határozott lépésre szánta el magát az igazságügyi tárca. Ez a büntetendő bűnelkövetők osztályának túlsó peremén egzisztáló csoport a büntetőjogász igazságügyi miniszter szerint külön elbánást igényelt. A bizonyítottan antiszociális bűnözők körével, az ún. megrögzött büntettekkel szemben a nevelés meglehetősen kis súlyt képviselhetett csak a büntetési célok között. Esetükben a megtörés és az elkülönítés, a társadalomból kizárás (így a társadalom relatív védelmezése) lehet a büntetőjogi válasz alapja.

Balogh Jenőt a körülmények szerencsés összejátszása mellett imponáló tudományos tevékenysége, praxis iránti érzékenysége, valamint társadalmi érzékenysége kétségkívül a legalkalmasabbak közé emelte a nagy kihívások kezelésében, a reformválaszok összefoglalásában. Bár nem volt kriminológus, de jó érzékkel fordult az ideváv-

gó kutatások felé, használta a büntetőstatisztikát, dolgozta műveibe a vizsgálati eredményeket.²⁰ Érkezett a fiatalok pszichológiájáról,²¹ a nyomor és a kriminalitás kölcsönhatásáról,²² a társadalmi környezet befolyásáról,²³ a szociális tényezők meghatározó voltáról.²⁴ Majd mindezt követően tapasztalati jogszabályi keretek közé illesztette, s mint igazságügyi miniszter, alapjaiban változtatta meg a magyar büntetőjogot.

Az 1913:21 tc. szakaszai a törvény előkészítőinek *ketős szándékáról* tanúskodnak. A jogszabály első paragrafusai kifejezetten a *csavargók, koldulók, munkakerülő életmódot folytatók* ellen tartalmaztak rendelkezéseket. Mint olvashatjuk: „Az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavargó, vagy egyéb munkakerülő életmódot folytat, kihágás miatt [...] büntetendő”.²⁵ Ahogy a miniszteri indoklásban Balogh Jenő fogalmazott, a munkakerülés a megszokott értelemben vett bűnösség elemeit viseli magán. „A társadalom joggal várja el mindenkitől, hogy önmagáról és családjának fenntartásáról saját munkájával gondoskodjék. Aki e kötelességét megszegi, erkölcsileg felelős s így büntetőjogi felelősségének etikai alapja van. [...] a szokásszerű és szándékos munkakerülés lázadás a munkálkodási kötelesség ellen; más csavargót a társadalom nem is büntethet, mint aki nem akar dolgozni. A büntetőjog tulajdonképpen feladata ezekkel a veszedelmes elemekkel szemben azonban mégsem a szorosabb értelemben vett s a megtorlás alapgondolatán nyugvó igazságszolgáltatás, hanem a *közveszélyesség* elleni védelem; nem a büntetés, hanem a biztonsági rendszabály alkalmazása.”²⁶ A jogalkotó a munkakerülő életmódban a közveszélyesség forrását látja, ennek megfelelően a törvényjavaslat fő célpontja a közveszélyes bűnelkövetők köre. A klasszikus büntetőjog és a reformiskolák tanításának találkozásánál a jogszabályalkotónak meg kellett teremtenie a két fogalomrendszer összhangját. Ehhez kiindulópontul az az alaptétel szolgált, hogy a közveszélyesség és a bűnösség nem egymást kizáró fogalmak. Bár a legtöbb esetben nehéz megtalálni azt a határvonalat, amelynél a bűnösség jelentősége megszűnni látszik, és a társadalmi veszély kezdete konstatalható. Balogh szerint nem is annyira az elhatárolás lényeges, mint inkább a hatékonyság. Miután az államhatalomnak mindkét feladatot végeznie kell, „az a fontos, hogy a bűnösséggel szemben az erkölcsi rosszállás is kifejezésre jusson, míg az eszközök, amelyeket a büntetéssel szemben alkalmazásba veszünk, legyenek alkalmasak a büntetésben rejlő társadalmi veszély megszüntetésére”.

A törvényalkotó tehát ennek érdekében szükségesnek tartotta a közveszélyesek fogalmának meghatározását. A törvényjavaslat indoklásában így fogalmaztak: „Közveszélyesek azok, akiknek valamely oly tulajdonsága van, hogy annak folytán normális viszonyok közt a legesélyesebb ingerre is jogsértésre ragadtatják el magukat.”

A közveszélyesség egyik jellemző forrása munkakerülés. Balogh álláspontja szerint „Oly emberekkel áll szemben e kérdésnél a törvényhozás, akiknek zöme munkálatlanul jár be városokat, országokat; sem otthona, sem hozzátartozója, sem szűkebb társadalmi köre nincs. Rendes keresetforrást nem ismer, csak az éhségtől hajtvá szán-

ja rá magát olykor-olykor valami csekély munkára. Ha azonban teheti, más módon biztosítja megélhetését: koldul, kisebb-nagyobb lopásokat követ el, a mások gyöngeségeit szédelgésre használja ki s ha az alkalom úgy kívánja, gyújtogat, rabol és gyilkol is.” Ugyanakkor be kell látni azt is, hogy a csavargó a társadalomnak nem tudatos ellensége, csak „tehetetlen parazitája”. Nem elvi ellenfelet kell látni benne, nem elkötelezett ellenlábast, hanem gyámolítandó, irányítandó, fegyelmezendő, sors sodorta áldozatot. Ezért vált jogalkotói kérdéssé, hogy a munkakerülővel szemben milyen intézkedéseket kell, illetőleg célszerű alkalmazni, melyek egyszerre védelmezik a társadalmat, és segítik egyben az érintettek erkölcsi megmentését is. A törvényhozó számára komoly dilemmaként jelent meg, hogy vajon az igénybe vett intézkedésnek büntető vagy társadalomvédő jellege domborodjék-e ki jobban.

A főrendiház sem hagyott kétséget véleménye felől a kérdésben. „Ezen a ponton a legerélyesebb intézkedésekre van szükség, mert a munkakerülőkről fenyegető veszedelem nagyságát elég sötét színekkel festeni nem lehet. Megfelelő statisztikai adatok hiányában pontosan ugyan nem állapítható meg, hogy a bűncselekményeknek mily arányszáma vezethető vissza munkakerülő életmódra; de a lélektani magyarázat, úgyszintén a bírósági tárgyalásokon nap-nap után szerzett benyomások azt igazolják, hogy az élet, a testi épség, a szemérem és a vagyon ellen elkövetett bűntettek és vétségek túlnyomó része közvetlenül vagy közvetve okozati összefüggésben áll a tettes munkakerülő életmódjával.”²⁷

A törvény értelmezésében egy fogalmi háromszögben értelmezhető igazán a védendő érték és a vele szemben álló bűnözői kör. Ezek a közveszélyesség, a munkakerülés és a visszaesés. A munkakerülőt életmódja teszi közveszélyessé, de ez utóbbi korrekt felismerése erős összefüggésben áll a bűnismétléssel és a visszaeséssel.

A visszaesők

A XIX. század második felében hazánkban is kibontakozó kapitalizmus ipari, urbanizációs következményei között megjelent a szervezett és üzletszerű bűnözés fogalma is. A kriminalitásnak olyan formái állandósultak, mint az életvitelszerűen, szervezett keretek között folytatott bűnös tevékenység. A nagyvárosi prostitúció, a szervezett alvilág, a gazdasági bűnözés olyan képleteket teremtett, melyek korábbiakban ismeretlenek voltak, s melyekre ilyen módon választ sem adhatott a korábbi büntetőjog-tudomány. Aligha véletlen, hogy jóllehet a bűnismétlést akceptálta a törvénykezési gyakorlat, a klasszikus irányzat, valamint az annak keretében született büntetőködexek a középkorban és a kora újkorban is alkalmazott reiteratio értelmezésével a büntettes megátalkodottságát ugyanazon cselekvés ismételt elkövetése esetén rögzítették. Ennek modelljét követte a magyar büntető törvénykönyv is, amikor öt cselekménynél, így a csalás, lopás, orgazdaság, rablás, sikkasztás bünteténél az ismételt elkövetést büntetésfokozó minősítő körülménynek tekintette.²⁸ Ehhez csatlakozott még az uzsoravétség és a kerítés (melyeket

az usztoratörvény,²⁹ illetve a büntetőnovella³⁰ nevesített). A magyar büntetőjogi szakirodalom egyik fő kritikai témája lett a visszaesés hagyományos kezelésének tehetetlensége és tarthatatlansága. Nem volt kérdéses, hogy rövid időn belül a visszaesés egy kiszélesített értelmezését alkalmazza majd a törvényalkotó. A bűnelkövetésben a visszaesés mindennapi jelenség lett, miközben a tételes jog csak néhány vagyron elleni és gazdasági bűncselekmény esetében akceptálta értelmezését.

Balogh Jenő mondta a parlamenti vitában: „Csak találmokra kértem a nyilvántartó hivataltól [...] lapokat [...], azokból kitűnik, hogy egy-egy elítélt 150, 200, 290 és 300-szor is fordul meg a rendőrségen...”³¹ A közveszélyességet rendszerint és különösen a visszaesőknél lehet megállapítani, de a két fogalom nem feltétlenül fedi le egymást, sőt „mindkettő egészen különböző eszmekörhöz tartozik s a közveszélyesség elleni védekezésnél a beszámítási képesség fennforgása, korlátozott volta vagy hiánya egészen más szerepet játszik, mint a klasszikus büntető jogtudomány elvei alapján alkalmazott büntetés kiszabásánál. A mai büntető jogtudomány álláspontján egy tekintélyes szellemirány általánosan elfogadott tételnek tekinthetjük azt, hogy minél kisebb a bűnösség, annál nagyobb a közveszélyesség.”

Mindezek jegyében írta elő a törvény a munkakerülésből csavargó vagy egyébként munkakerülő életmódot folytató és kihágás miatt már elítélt, munkaképes elkövetők, a magukat vagy családjukat munkakerülő életmódjukkal erkölcsi romlásnak kitévők, a bűncselekmények elkövetéséből magukat fenntartók visszaesés esetén történő fokozott büntetését. (E körbe tartozott a magát tiltott szerencsejátékból üzletszerűen fenntartó, illetve az is, aki magát kéjnővel vagy tiltott kéjelgésből élő nővel tartatta ki.)

A törvény értelmezésében visszaesésnek számított, ha valaki „a 2., a 3. vagy a 4. § alapján már meg volt büntetve, ha utolsó büntetésének kiállása után két éven belül az 1–4 §-ok valamelyike alá esik”³² Érdekessége a szabályozásnak a két visszaesés-fogalom különbözősége (a 2. és a 6. szakaszé), valamint a visszaesés „megduplázása”, hiszen a 6. szakasz értelme kiterjedt a másodikéra is. (Lehetséges tehát a visszaeső „súlyosabb” visszaesése.) A bűnisméltás ilyen, a 6. szakaszban megfogalmazott esetére az 1913. 21. tc. a dologházba utalást rendelte kiszabni. A 2–4. §-ban megvalósított alakzat büntetéseként, alternatív módon tette lehetővé alkalmazását („a bíróság fogházbüntetés kiszabása helyett a tettest ítélettel dologházba utalhatja, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett szükségesnek tartja”). A 6. szakasz szerint a visszaesőt „a bíróság fogházbüntetés kiszabása nélkül ítélettel dologházba utalja”. Tehát míg a munkakerülők, csavargók, koldulók ellen a dologház csupán „segédeszköz”, addig a súlyos bűnözők, visszaesők ellenében fő módszernek számított.

Az idézett paragrafusok arról győznek meg bennünket, hogy a törvény ezen passzusai kifejezetten a Kbt. csavargásra és koldulásra vonatkozó rendelkezéseit voltak hivatva újrafogalmazni és kiegészíteni.³³ A jogalkotó igyekezett jogszabályi eszközökkel is elejét venni a csa-

vargásnak, koldulásnak, ily módon korlátozva a bűnözés esélyeit. Blanár Béla, a képviselőház igazságügyi bizottságának előadója az országgyűlési tárgyalások során hangsúlyozottan fölhívta a figyelmet a klasszikus iskola sine lege nullum delictum, nulla poena elvének ártalmaira: „Ezek az intézkedések az egyéni szabadság érdekében aminő feltétlenül helyesek voltak, éppen olyan veszedelmet rejtett el magukban a társadalomra nézve a büntetéseket bizonyos osztályainál, épp azoknál, akik rendetlen életmódot folytatnak, akik bűncselekmények elkövetéséből élnek vagy akik a bűncselekmények elkövetésére bizonyos hajlammal vannak. [...] Ehhez járul még a kóbor cigányoknak, az úgynevezett oláh cigányoknak a viselkedése”³⁴ Úgy véljük, a csavargó- és cigánykérdésnek döntő szerepe volt abban, hogy az igazságügyi kormányzat a szokászerű bűnözés elleni első lépcsőként a csavargókkal szembeni fellépést határozta el.

Biztonsági intézkedések³⁵

A törvényjavaslat előterjesztésekor már túl volt a szakma a brüsszeli XI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus és a Washingtonban rendezett 8. Börtönügyi Kongresszus határozatlan tartamra szóló elítélésről folyó vitáin. Utóbbi határozata szerint³⁶ „a határozatlan tartamú elítélés elve helyes; alkalmazása az erkölcsileg vagy szellemileg fogyatékosakkal, úgyszintén a javításra szoruló, főleg fiatalok büntetéseivel szemben kívánatos”³⁷ A magyar törvényjavaslat is a biztonsági intézkedések meghonosításának álláspontját képviselte, s ez jelent meg a dologház, dologházi őrizet elnevezésű intézkedésben is. Nem kevésbé Ohio, Massachusetts, New York és Kentucky államok pozitív tapasztalatai, a nemzetközi tudományosság pártoló állásfoglalása, a nyugat-európai törvényhozások hasonló lépései nyomán az igazságügyi minisztérium a határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményesítése mellett döntött, s ezt javasolta a képviselőháznak is.

A dologházba utalás kérdésében a javaslat az egyéni szabadság garanciáit a bírói eljárásban, a törvényes maximum felállításában és a felügyelő hatóság helyes szervezésében és függetlenségében rögzítette.

A dologházból szabadulók megfelelő felügyeletét a javaslat a feltételes szabadságra bocsátás intézménye útján rendezte.³⁸ A jogalkotó csak addig tartotta szükségesnek a dologházi őrizet fenntartását, amíg az elítélt társadalmi beilleszkedésre való hajlamában pozitív változásokat nem fedeznek fel. Ez esetben „a felügyelő bizottság a dologházba utalt feltételes szabadságra bocsátja”, ennek feltétele, hogy „az intézetben legalább egy évet töltött, kellő szorgalmat s jó viseletet tanúsított és egyéniségének átalakulása folytán alapos reményt nyújt arra, hogy szabadon bocsátása esetében munkás életmódot fog folytatni, és ha számára megfelelő munka biztosítva van”. A törvényhozó célja valamiféle átnevelés szorgalmazása volt, melyben központi elem a határozatlan időtartamú őrizet, amely egy esztendőnél öt évig terjedhetett, s melyben a nevelő hatást a kikerülés valószínűsége biztosította. A dologházba utaltakat ennek érdekében „munkával kell foglalkoztatni és

rendes életmódhoz szoktatni”³⁹ Ugyanakkor a jogszabály értelmében nemcsak megrövidíteni, de hosszabbítani is lehetett a benntartózkodás időtartamát. A feltételesen szabadságra bocsátottak az egyesztendei próbaidő folyamán, ha „iszákos, erkölcstelen vagy munkakerülő életmódot” folytattak, vagy a „felügyeleti szabályokat más módon súlyosan megszegték”, visszaszállíthatók voltak az intézetbe, ahol is újra kezdetét vette egy újabb ötéves periódus.⁴⁰ Amennyiben nem ért el sikert a dologházi őrizet az egyéni nevelés terén, úgy helyébe a társadalom védelmének elve került.

A dologházi őrizet jellegéről a javaslat, az indoklás és végül a törvény szövege kétértelműen szólt. Maga a törvénysszöveg a dologházi őrizetet látszólag elválasztotta a büntetéstől, egyes rendelkezései azonban éppen a kettő azonosítására utaltak. Az 5. szakasz önállóan, fogházbüntetés megállapítása nélkül is, sőt ahelyett kiszabhatónak tekinti a dologházba utalást, ha a bíróság meggyőződése szerint a tettes munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett szükséges. A 6. szakasz a visszaesőkre vonatkozóan megengedőleges szabályozás helyett kötelezően előírja fogházbüntetés kiszabása nélkül a dologházba utalást bírői ítélettel. Ez arra utal, hogy a jogalkotó a súlyosabb bünelkövetőkkel (a visszaesőkkel) szemben inkább alkalmazza a dologházi őrizetet, mint a fogházbüntetést. Ebben az értelemben tehát súlyosabbnak tartja a dologházba utalást, mint a fogházat. A 7. szakasz, mely az élet, testi épség, szemérem vagy vagyon ellen elkövetett büntett vagy vétség miatt fegyházra, börtönre vagy legalább háromhavi fogházra ítélték dologházi őrizetéről szólt, lehetővé tette a határozatlan tartamú szabadságkorlátozást a kiszabott szabadságvesztés-büntetés után (illetve mellett).

Maga az indoklás a dologházat kivételesen alkalmazott biztonsági rendszabálynak tekintette, de elismerte,

hogy alkalmazható büntetésként is. „A dologházba utalást a törvény a szorosabb értelemben vett szabadságvesztés-büntetéstől sem az ítélehozzatal, sem a végrehajtás szempontjából élesen nem választja el”. A visszaesés jogkövetkezményeit kifejezetten „büntetés” cím alatt tárgyalta.⁴¹ Az országgyűlési előterjesztésben Balogh Jenő „biztonsági rendszabálynak” nevezte, Blanár Béla „biztosítási intézkedésként”⁴² használta kommentárjában. Az igazságügyi bizottság javaslatára viszont változtatást eszközöltek a végső szövegen, s kimondták, hogy „a dologházba utalás és ennek végrehajtása az elítéltre ugyanazon jogkövetkezménnyel jár, amelyeket a törvény a fogházbüntetéshez fűz”,⁴³ tehát a dologház büntetés joghatásával járt.

*

Tudjuk, hogy a szokásszerű bűnözés elleni szervezett fellépés gerincét két tervezet alkotta az igazságügyminisztérium koncepciójában.⁴⁴ Az első az általunk fentebb érintett 1913:21. tc., mely a csavargóvilág kihívásaira és a visszaesés látványos megnövekedésére kereste a válaszokat. A törvényt egy másik tervezet egészítette ki, melyről ismeretes, hogy ugyanebben az időpontban már beterjesztésre készen állt a minisztériumban. Ezt a másik javaslatot „a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényben kifejezésre jutó iránynak továbbfejlesztéseképpen” munkálták ki, „a mely a többszörösen visszaeső, szokásszerű büntetéseket határozatlan idő tartamára szigorított dologházba utalja”.⁴⁵ A Balogh Jenő minisztersége alatt kifomált, szokásszerűség elleni jogszabályi fellépés ezzel vált volna kerek egésszé. A tervezet története azonban másként alakult, s csak másfél évtized múlva válhatott törvénné.⁴⁶

BARNA MEZEY

Das Arbeitshausgesetz

Kommen die Strafrechtsreformen der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert zur Sprache, kann der Name von Jenő Balogh nicht umgangen werden. Er kam ins Justizministerium, diente von 1910 als Staatssekretär und danach als Minister. In dieser Eigenschaft betreute er zahlreiche Strafrechtsgesetzesentwürfe von grundsätzlicher Bedeutung und brachte sie ein, unter anderen den Gesetzesentwurf über die gemeingefährlichen Arbeitsscheuen. Der Entwurf schlug vor, drei Institutionen in Ungarn einzuführen, worauf die ausländische und ungarische Wissenschaft bereits seit Jahrzehnten drängten. Diese waren: Klassifizierung der Straftäter, Regelung des Rückfalls und Einführung von Sicherheitsmaßnahmen. Mit dieser Gesetzesvorlage wollte man eine Riesenspalte im klassischen, von Károly Csemegi kodifizierten Strafrecht schlagen. Den Rückgrat des organisierten Auftretts gegen Gewohnheits-

kriminalität bildeten im Konzept des Justizministeriums zwei Entwürfe: das Gesetz Nr. 1913:21, das nach den Antworten auf die Herausforderungen der Landstreicherwelt und auf die sichtbare Zunahme von Rückfall suchte. Das Gesetz wurde durch einen anderen Entwurf ergänzt, der zu diesem Zeitpunkt bereits vorlagenreif im Ministerium fertig stand. Dieser andere Entwurf wurde als Weiterentwicklung der im Gesetz über die gemeingefährlichen Arbeitsscheuen eingeschlagenen Richtung erarbeitet, und er wies die Gewohnheitsstraftäter auf unbestimmte Zeit ins strenge Arbeitshaus ein. Der gesetzliche Auftritt gegen die Gewohnheitsmäßigkeit, erarbeitet während der Zeit, als Jenő Balogh Justizminister war, wäre dadurch zu einem runden Ganzen geworden. Die Geschichte des Entwurfs gestaltete sich aber anders, und er konnte erst nach anderthalb Jahrzehnten zum Gesetz werden.

- ¹ A 2015. november 19-én az Eötvös Loránd Tudományegyetemen *Válság és reformok a büntetőjogban – Balogh Jenő és a magyar büntetőjog megújítása a 19–20. század fordulóján* címmel megrendezett tudományos emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett változata.
- ² 450. országos ülés, 1913. május 6. *Az 1910. évi június hó 20-ára hirdetett országgyűlés Képviselőházának Naplója*. 19. kötet. (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat könyvnyomdája, 1913 [A továbbiakban: OGY1910-1918 KN], 10. p.)
- ³ Estók József: *Balogh Jenő (1864–1953). A magyar börtönügy arcképcsarnoka*. (Börtönügyi Szemle, 2009. 3. sz., 125. p.)
- ⁴ Balogh Jenő: *Büntető törvényeink módosításához*. (Különnyomat a Huszadik Század első évfolyamának 10. és 11. füzetéből, Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1900). In: *Balogh Jenő emlékkötet. (Válogatás Balogh Jenő műveiből)*. Összeállította Kónyáné Kutrucz Katalin. (Budapest, MTA Magyar Kriminológiai Társaság, 1988. Kriminológiai Közlemények 21, 126. p.)
- ⁵ Balogh, 1988, i. m., 132. p.
- ⁶ Balogh, 1988, i. m., 144. p.
- ⁷ Balogh Jenő: *Fiatalkoriak és a büntetőjog*. (Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata, 2. évf., 2. kötet, Budapest, Athenaeum, 1909, 286. p.)
- ⁸ 1908. évi 36. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.
- ⁹ Balogh István: *Balogh Jenő és a büntetőjog*. In: *Büntetőjogász professzorok a Pázmány Egyetemen*. Angyal-szeminárium kiadványai. (Budapest, Attila Nyomda Részvénytársaság, 1942, 97. p.)
- ¹⁰ Balogh Jenő: *AXI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus*. (Jogtudományi Közöny, 1910. 36. sz., 297. p. és 1910. 37. sz., 307. p.) In: *Balogh Jenő emlékkötet. Válogatás Balogh Jenő műveiből*. (165. p.)
- ¹¹ Inzelt Éva: *A kriminológiai gondolkodás kezdetei*. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológia*. (Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 63. p.)
- ¹² Gerőcz Kálmán: *A büntetőjogi új irányok hatása hazánkban*. (Budapest, a szerző kiadása, 1912, 39–44. p.)
- ¹³ Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása, 1909, 43–44. p.)
- ¹⁴ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. (Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1909, 39. p.)
- ¹⁵ Angyal, 1909, i. m., 44. p.
- ¹⁶ Finkey, 1909, i. m., 146–147. p.
- ¹⁷ Balogh Jenő: *Az elmebetegség és elmeengesség jelentősége a büntetőjogi beszámíthatóság szempontjából I.* (Jogtudományi Közöny, 1905. 40. évf., 35. sz., 286–288. p.)
- ¹⁸ Irományok. 771. szám. *Az 1910. évi június hó 20-ára hirdetett országgyűlés Képviselőházának Irományai*. 26. kötet. (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat könyvnyomdája, 1913 [A továbbiakban OGY1910-1918 KN. Irom.], 26. kötet, 266. p.)
- ¹⁹ OGY1910-1918 KN. Irom. (771. szám, 26. kötet, 274. p.)
- ²⁰ Balogh Jenő: *Küzdelem a hivatásszerű büntettes osztályokkal szemben*. (Jogtudományi Közöny, 1900, 35. évf., 52. sz., 377–378. p.)
- ²¹ Balogh Jenő: *Adalékok a fiatalkori büntettek pszichológiájához*. (Magyar Filozófiai Társaság Közleményei, 1909, XXXI. füzet, 3. sz., 145–180. p.); *Gyermekvédelem és büntetőjog*. (Budapesti Szemle, 1907, 35. évf., 132. kötet, 372. sz., 466–477. p.); *Az erkölcsileg elmaradottak nevelése Magyarországon*. (MagyarTársadalomtudományi Szemle, 1908, I. évf., 7. sz., 660–663. p.)
- ²² Balogh Jenő: *Nyomor és büntettek: a gazdasági viszonyok hatása a büntetendő cselekmények számára és nemeire*. (Budapesti Szemle, 1906, 34. évf., 128. kötet, 358. sz., 30–46. p., 359. sz., 221–237. p., 360. sz., 358–378. p.)
- ²³ Balogh Jenő: *Büntetőjog és társadalom Budapest*. (A népszerű főiskolai tanfolyam kiadványa. Budapest, Athenaeum, 1904.)
- ²⁴ Balogh Jenő: *Nyomor és büntettek*. (Budapest, Franklin Nyomda, 1908, 89 p.)
- ²⁵ 1913:21. tc. 1. §.
- ²⁶ OGY1910-1918 KN. Irom. (771. sz., 26. kötet, 268. p.)
- ²⁷ Irományok. 637. sz. *Az 1910. évi június hó 20-ára hirdetett országgyűlés Főrendi Házának Irományai Képviselőházának Naplója*. 14. kötet. (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat könyvnyomdája, 1913 [A továbbiakban: OGY1910-1918 FI], 73. p.)
- ²⁸ 1878:5. tc. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 381. § 3., 338. §, 371. §, 349. § 1., 357. §.
- ²⁹ 1883. évi 25. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről, 2. §.
- ³⁰ 1908. évi 36. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról, 45. § 4., 46. §.
- ³¹ 452. országos ülés, 1913. június 2. OGY1910-1918 KN. (19, 37. p.)
- ³² 1913:21. tc. 6. §.
- ³³ 1879. évi 40. törvénycikk, a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról, 64. és 67. §.
- ³⁴ 452. országos ülés, 1913. június 2. OGY1910-1918 KN. (19, 34. p.)
- ³⁵ Balogh Jenő: *A büntetőjog átalakulása és a biztonsági rendszabályok*. (Jogtudományi Közöny, 1910, 45. évf., 51. sz., 443–444. p.)
- ³⁶ Frede, Lothar – Sieverts, Rudolf (Hrsg.): *Die Beschlüsse der Internationalen Gefängnis-kongresse 1872–1930*. (Jena, Verlag der Frommannschen Buchhandlung Walter Biedermann, 1932, 86–88. p.)
- ³⁷ OGY1910-1918 KN. Irom., 26. (771. sz., 271. p.)
- ³⁸ OGY1910-1918 KN. Irom., 26. (771. sz., 272. p.)
- ³⁹ 1913:21. tc. 12. §.
- ⁴⁰ 1913:21. tc. 16. §.
- ⁴¹ 771. szám, 278. p.
- ⁴² 452. országos ülés, 1913. június 2. OGY1910-1918 KN. (19, 35. p., 37. p.)
- ⁴³ 452. országos ülés, 1913. június 2. OGY1910-1918 KN. (19, 42. p.), valamint vö. az igazságügyi bizottság jelentésével. Irományok. (788. p.)
- ⁴⁴ Mezey Barna: *A határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés intézményének bevezetése Magyarországon*. In: Kovács Kálmán (szerk.): *Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. (Budapest, 1983, Jogtörténeti Értekezések 13, 89. p.)
- ⁴⁵ Az igazságügy-miniszter beszámolójából. Magyarország Igazságügye az 1913. évben. (Budapest, 1915, 17. p.)
- ⁴⁶ 1928. évi 10. törvénycikk a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról részeként a megrögzött büntettekéről.

